

สัปปายะวิถี: การสร้างแบบจำลองทางภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อจัดการภูมิทัศน์วัดต้นแบบ ด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดนนทบุรี*

SAPPAYA VITHI: LANDSCAPE ARCHITECTURAL MODELING FOR MANAGING TEMPLE GROUNDS AS A MODEL FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION IN NONTHABURI PROVINCE

ธนพัทธ์ ปิติวราธนกุล*, พระมหาบุญเลิศ ช่วยธานี, พระมหาประกาศิต ฐิติปสิทธิกร

Thanapat Pitivaratnaku*, Phramaha Boonlert Chuaythane, Phramaha Prakasit Thitipatthikorn

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี นครปฐม ประเทศไทย

Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College,

Nakhon Pathom, Thailand

*Corresponding author E-mail: bank.gallery57@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบของการจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี 2) ศึกษาองค์ประกอบของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะ 4 ของวัดในจังหวัดนนทบุรี และ 3) เสนอแนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะของวัดในจังหวัดนนทบุรี โดยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึก คัดเลือกแบบเจาะจง 20 คน ผู้ร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ 10 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบของการจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมประกอบด้วยหลักอาหารสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ 2) องค์ประกอบของการจัดการพื้นที่วัดด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยด้านบริหารการจัดการพื้นที่ให้เป็นระเบียบ มีความเรียบร้อย สะอาด ปลอดภัย มีป้ายบอกทางและแนะนำสถานที่ซึ่งเป็นระเบียบเรียบร้อย สอดคล้องกับหลักอาหารสัปปายะ การจัดโซนอาหาร น้ำดื่มสะอาด และพื้นที่เรียนรู้ต่าง ๆ พื้นที่ธรรมชาติให้ได้สัมผัส สอดคล้องกับหลักอาหารสัปปายะ การต้อนรับปฏิสันถาร มีผู้ให้คำแนะนำให้บริการ มีผู้นำปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักบุคคลสัปปายะ และการจัดให้มีพื้นที่สงบ พื้นที่สำหรับปฏิบัติธรรม มีคอร์สการปฏิบัติให้เหมาะสม สอดคล้องกับหลักธรรมสัปปายะ และ 3) แนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะ ประกอบด้วย การจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอาหารสัปปายะ การจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอาหารสัปปายะ การจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักบุคคลสัปปายะ และการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมสัปปายะ

คำสำคัญ: สัปปายะวิถี, ภูมิสถาปัตยกรรม, การจัดการพื้นที่, ภูมิทัศน์วัดต้นแบบ, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

Abstract

This research article to 1) Study the management pattern of meditation temples in Nonthaburi province, 2) Study the components of environmental conservation area management according to landscape architecture and the four principles of supply of temples in Nonthaburi Province, and 3) Propose guidelines for environmental conservation area management according to landscape architecture and the principles of supply of temples in Nonthaburi Province. This qualitative research collected data from key informants in the form of in-depth interviews, specifically selected 20 people and 10 focus group discussions using an interview form. The data was analyzed in terms of content. The research results found that 1) The management pattern of meditation temples consisted of the principles of a suitable abode, suitable food, suitable person, suitable dhamma. 2) The components of environmental conservation temple area management according to landscape architecture consisted of the management of the area to be orderly, neat, clean and safe with signs and recommendations for places that were orderly and in accordance with the principles of a sufficiency temple, the arrangement of zones for food, drinking water, and various learning areas, natural areas for people to experience in accordance with the principles of sufficiency of food, the reception and greeting, and the provision of advice and services. There are leaders who practice various religious activities in accordance with the principle of personal supply and the provision of peaceful areas, areas for meditation, and courses of practice in accordance with the principle of Dhamma supply. 3) Guidelines for managing environmental conservation areas according to the principles of landscape architecture and the principle of suitable consisting of managing temple areas for environmental conservation with the principle of suitable abode, suitable food, suitable person, suitable dhamma.

Keywords: Suitable Environment, Landscape Architecture, Site Management, Prototype Temple Landscape, Environmental Conservation

บทนำ

“วัด” เป็นสถานที่สำคัญต่อวิถีชีวิตชาวพุทธ เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ใช้ประกอบงานพิธีกรรมต่าง ๆ ตามวัฒนธรรม ประเพณี มีทั้งการบวช การทำบุญในวาระต่าง ๆ ตลอดจนพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย หรือการละเล่นงานสมโภชก็จัดขึ้นที่วัดด้วยเช่นกัน วัดจึงอยู่กับคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย เมื่อสังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาไปตามกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันต่าง ๆ ของสังคม รวมไปถึงสถาบันศาสนาด้วยวัดและสถาบันสงฆ์ถูกลดบทบาทลง เนื่องจากสังคมมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เกิดสถาบันใหม่ ๆ ที่ตอบสนองความต้องการเฉพาะทาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโรงเรียนและสถาบันการศึกษาระดับสูง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ บทบาทของวัดจึงลดความสำคัญลง วัดบางแห่งกลายเป็นเพียง

แค่สถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนา นอกจากนี้ปัจจุบัน วัดมีลักษณะของการใช้พื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป จนไม่เหมาะสมกับการใช้งานของพื้นที่ทางศาสนา วัดบางแห่งไม่มีความสงบร่มเย็น ไม่มีความเหมาะสมสำหรับการศึกษาปฏิบัติธรรม พระสงฆ์จึงไม่สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ของตนได้อย่างเหมาะสม ประชาชนก็ไม่อยากเข้าวัด ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์และประชาชนไม่มีความผูกพันกันดังเช่นในอดีต (ศิริดา ยะโอษฐ์, 2562)

หลักสัปปายะ 4 เป็นการบริหารงานสาธารณูปการ ตามพระธรรมวินัยควรให้เกิดความสงบสุข ประกอบด้วย

- 1) อาวาสสัปปายะ ที่อยู่เป็นสุขสบาย คือ ทำให้วัดเป็นอารามเป็นที่ร่มรื่นร่มเย็น รมณีสถานเจริญตาสบายใจแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ
- 2) อาหารสัปปายะ อาหารเป็นที่สบายตาตามปกติเมื่อมีที่อยู่แล้วต้องคำนึงถึงการกิน อาหารการจัดสวัสดิการเรื่องอาหาร
- 3) บุคคลสัปปายะ บุคคลเป็นที่สบายเรื่องของบุคคลภายในวัดหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ วัด คนวัด แบ่งออกเป็น ภิกษุสงฆ์ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา และเด็กวัด และ
- 4) ธรรมสัปปายะ ธรรมที่เป็นสบายจุดมุ่งหมายหลักของวัด คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เป็นที่แสดงพระธรรมเทศนา หรือการกล่าวบรรยายธรรมแก่พุทธศาสนิกชนตามหมวดธรรมต่าง ๆ (พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปณฺญาสิริ), 2538)

จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าว จึงมีความสนใจในการวิจัยเรื่อง “สัปปายะวิถี: การสร้างแบบจำลองทางภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อจัดการภูมิทัศน์วัดต้นแบบด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดนนทบุรี เพื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สร้างแบบจำลองการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และแนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของวัดในจังหวัดนนทบุรี โดยการสร้างแบบจำลองทางภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อจัดการภูมิทัศน์วัดต้นแบบด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากงานวิจัยนี้จะมุ่งเน้นการพัฒนาวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการพื้นที่ที่เป็นการบูรณาการนำหลักสัปปายะ 4 ในพระพุทธศาสนาและแนวคิดภูมิสถาปัตยกรรมที่มุ่งเน้นการสร้างสรรคสถาปัตยกรรมที่มีความสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและการใช้ชีวิตของมนุษย์ โดยคำนึงถึงความสมดุลและความยั่งยืน มุ่งเน้นสร้างสถาปัตยกรรมที่สร้างความเชื่อมโยง ระหว่างผู้คน สร้างความเข้มแข็งและความร่วมมือในชุมชน และสร้างสภาพแวดล้อมที่สร้างเสริมความเจริญของชุมชน แบบจำลองที่ได้จะเป็นตัวอย่างการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพัฒนาวัดเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชนมีความสวยงามและความเป็นเอกลักษณ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบของการจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะ 4 ของวัดในจังหวัดนนทบุรี
3. เพื่อเสนอแนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะของวัดในจังหวัดนนทบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. **รูปแบบการวิจัย** เป็นการวิจัยวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่การศึกษา คือ ศึกษาวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรี วัดที่เป็นต้นแบบในการจัดการสิ่งแวดล้อม

และวัดที่เข้าร่วมโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข รวม 3 วัด ประกอบด้วย วัดชลประทานรังสฤษฎ์ ตำบลบางตลาด อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี วัดชมภูเวก ตำบลท่าทราย อำเภอเมืองนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี และวัดป่ามณี กาญจน์ (ธ) ตำบลศาลากลาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

2. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน 20 คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) รวม 20 รูป/คน จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการบริหารวัด 2) กลุ่มผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดนนทบุรี วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี สำนักโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนนทบุรี 3) กลุ่มนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา 4) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการด้านภูมิสถาปัตยกรรม อาทิ ผู้แทนจากโครงการวัด ประชา รัฐ สร้างสุข ผู้แทนจากสถาบันอาศรมศิลป์ และ 5) ผู้แทนจากภาคประชาชนที่มาใช้บริการสถานที่ภายในวัด โดยมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน 10 รูป/คน โดยคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่ม ประกอบด้วย 1) กลุ่มพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ในการบริหารวัด 2) กลุ่มผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี วัฒนธรรมจังหวัดนนทบุรี สำนักโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดนนทบุรี 3) กลุ่มนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา 4) กลุ่มผู้เชี่ยวชาญหรือนักวิชาการด้านภูมิสถาปัตยกรรม อาทิ ผู้แทนจากโครงการ “วัดบันดาลใจ” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ผู้แทนจากสถาบันอาศรมศิลป์ และ 5) ผู้แทนจากภาคประชาชนที่มาใช้บริการสถานที่ภายในวัด ซึ่งอาจเป็นบุคคลเดียวกันกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้านการสัมภาษณ์เชิงลึกก็ได้

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง แบบบันทึกจากการสนทนากลุ่ม โดยไม่กำหนดโครงสร้างในข้อความ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การบันทึกจากการสนทนากลุ่ม และแบบสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาตามประเด็น และสรุปนำเสนอผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

รูปแบบของการจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย อาวาส สัปปายะ มีแนวคิดเน้นหลัก 3 ป. ได้แก่ ประโยชน์ ประหยัด ประภาสธรรม อาหารสัปปายะ โดยที่วัดมีโรงครัวและมีแม่ครัวคอยทำอาหารเลี้ยงผู้ปฏิบัติธรรม มีพระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา อาหารบางส่วนก็ได้จากการออกไปรับบริจาคบุคคลสัปปายะ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีมีพระวิปัสสนาเป็นผู้นำพาญาติโยมปฏิบัติธรรมในแต่ละวัน ผู้มาปฏิบัติธรรมล้วนแล้วแต่เป็นบุคคลที่มีคุณธรรม มีน้ำใจให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ธรรมสัปปายะ หลักธรรมสำหรับปฏิบัติธรรมนั้นถือได้ว่ามีความพร้อมมากพอสมควรเพราะว่าหลักธรรมหลักสติปัญญาฐาน 4 เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาปฏิบัติได้

องค์ประกอบของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะ 4 ของวัดในจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย องค์ประกอบ ด้านสถานที่จะต้องมีความ สะอาด ปลอดภัยจากแมลงและสัตว์ร้าย ที่อาจมารบกวนผู้ปฏิบัติธรรมได้ องค์ประกอบ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและให้บริการ การคัดเลือก วิทยากร หรือพระวิปัสสนาจารย์ จึงควรมองบุคลากรที่มีบุคลิกภาพและจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส และองค์ประกอบ ด้านบริหาร การจัดการ มีการวางระบบให้เป็นแบบแผนจะช่วยให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยมองในภาพรวม แล้วระบุปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติธรรมออกเป็นด้านต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความชัดเจน

แนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะของวัดในจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย การจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอวาสาสัปปายะองค์ประกอบของด้านสถานที่ให้มีความเหมาะสมกับหลักการของสำนักปฏิบัติธรรมที่ปรากฏในพระ พุทธศาสนาและความต้องการของสังคมที่มีต่อสภาพแวดล้อม แนวทางการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอาหารสัปปายะ เมื่อมีที่อยู่สบายต้องคำนึงถึงการกินอาหาร เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต แนวทางการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักบุคคลสัปปายะคำนึงถึงเรื่องบุคคลที่อยู่ภายในวัด ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนาแนวทางการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมสัปปายะ โดยการปฏิบัติธรรมมีกระบวนการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการ การสาธิตการปฏิบัติ การบรรยายธรรม การสอบ-ส่งอารมณ์ การปรับอินทรีย์ มีเนื้อหาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร

อภิปรายผล

จากผลการวิจัย สามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

รูปแบบของการจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี คือ หลักอวาสาสัปปายะ มีแนวคิด ได้แก่ ประโยชน์ ประหยัด ประภาสธรรม หลักอาหารสัปปายะ โดยที่วัดมีโรงครัวและมีแม่ครัวคอยทำอาหารเลี้ยงผู้ปฏิบัติธรรม มีพระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสก อุบาสิกา อาหารบางส่วนก็ได้จากการออกไปรับบิณฑบาต หลักบุคคลสัปปายะ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนนทบุรีมีพระวิปัสสนาเป็นผู้นำพาญาติโยมปฏิบัติธรรมในแต่ละวัน ผู้มาปฏิบัติธรรมล้วน มีน้ำใจให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หลักธรรมสัปปายะ หลักธรรมสำหรับปฏิบัติธรรมนั้น ถือได้ว่ามีความพร้อมมากพอสมควรเพราะว่าหลักธรรมหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นหลักธรรมที่สามารถนำมาปฏิบัติได้ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระนรินทร์ โชติปาโล และคณะ ที่สรุปว่า การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน พบว่า ด้านสถานที่มีความพร้อมในการรับรองผู้ปฏิบัติธรรม จัดที่พักเหมาะสมกับสถานการณ์ ด้านวิทยากรมีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีได้ มีวัตรปฏิบัติที่น่าเลื่อมใส ด้านบริหาร การจัดการ มีการจัดตารางเวลาปฏิบัติธรรมไว้อย่างชัดเจนต่อเนื่องตลอดทั้งปี มีกฎและระเบียบชัดเจน แนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการ ควรจำกัดจำนวนผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อให้เหมาะสมกับสถานที่พัก ด้านวิทยากร ควรเพิ่มวิทยากรที่ดูแลการปฏิบัติให้มากขึ้น (พระนรินทร์ โชติปาโล และคณะ, 2566) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปลัดเกื้อกุล สุภนนโท และคณะ ที่สรุปว่า รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ 7 ในเขตการปกครอง คณะสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า สภาพการบริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดทั้ง 5 ด้าน คือ การบริหารจัดการอาคารสถานที่

การบริหารจัดการอำนวยการและสื่อสาร การบริหารจัดการองค์กร การบริหารจัดการควบคุมดูแลบริการ การบริหารจัดการงานบุคคล ตามลำดับ รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ 7 ประกอบด้วย หลักการแนวคิด วัตถุประสงค์ เนื้อหา บูรณาการด้วยหลักสัปปายะ 7 และผลลัพธ์ที่คาดหวัง (พระปลัดเกื้อกุล สุภนนโท และคณะ, 2567) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระปานเทพ เลิศรัตนพงศ์ศิลป์ และธานี สุวรรณประทีป ที่สรุปว่า สัปปายะหมายถึง สิ่งที่สบาย เป็นประโยชน์ และเป็นประโยชน์ต่อสมาธิอันแน่นอน ประกอบด้วย 7 ประการ คือ อวาสสัปปายะ โคจรสัปปายะ ผัสสัปปายะ บุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ อิริยสัปปายะ สัปปายะ สภาพแวดล้อมที่ดีเหล่านี้กลายเป็นปัจจัยสำคัญ ในการมีส่วนร่วมสนับสนุนความเป็นอยู่ที่ดี และเป้าหมายหลักในการบรรลุนิพพาน โดยวัดป่าเจริญราษฎร์ บริหารจัดการโดยยึดหลักธรรม 7 ประการ ปัจจุบันศูนย์ปฏิบัติธรรมมีอาคารและสถานที่ที่สะดวกสบาย มีสวนธรรม ต้นไม้เขียวขจี ทำให้ศูนย์ปฏิบัติธรรมน่าอยู่มากขึ้น ผู้บริหารและวิทยากรมีความเชี่ยวชาญทั้งด้านคุณธรรมและปฏิบัติธรรม สามารถสอนด้วยรูปแบบการปฏิบัติธรรมได้ และแนวทางส่งเสริมการบริหารจัดการปฏิบัติธรรม พบว่า ศูนย์ควรจัดทำแผนงานเชิงก้าวหน้า เป้าหมายเพื่อปรับปรุงการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพแก่ผู้ปฏิบัติธรรม โดยนัย คือ สถานที่ การเดินทาง การเผยแพร่ การอำนวยความสะดวก อาหาร สภาพแวดล้อม (พระปานเทพ เลิศรัตนพงศ์ศิลป์ และธานี สุวรรณประทีป, 2566)

องค์ประกอบของการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะ 4 ของวัดในจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย ด้านสถานที่ที่จะต้องมีความ สะอาด ปลอดภัยจากแมลงและสัตว์ร้าย ที่อาจมารบกวนผู้ปฏิบัติธรรมได้ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและให้บริการ วิทยากรหรือพระวิปัสสนาจารย์ ควรมีบุคลิกภาพ จริยวัตรที่น่าเลื่อมใส และด้านบริหารการจัดการ มีการวางระบบให้เป็นแบบแผนจะช่วยให้การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริขวัญ แวนนิลานนท์ และคณะ ที่สรุปว่าการพัฒนาสัปปายะสถานที่เอื้อต่อการพัฒนาวุชนโดยพุทธสันติวิธี พบว่า สถานที่ที่เอื้อต่อการอบรมยุวชนในปัจจุบันมีจำนวนน้อย ซึ่งสามารถพัฒนาสถานที่ได้โดยประยุกต์แนวคิดหลักการออกแบบสถาปัตยกรรม ร่วมกับหลักสัปปายะ 7 การพัฒนา สัปปายะสถานที่เอื้อต่อการพัฒนาวุชนโดยพุทธสันติวิธี ทำได้โดยพัฒนาสถานที่ให้มีลักษณะ ดังนี้ วางผังแม่บทให้เป็นไปตามธรรมวินัย วางภูมิสถาปัตย์ให้ร่มรื่น พื้นที่ใช้สอยเพียงพอ เหมาะกับช่วงวัยถูกกฎหมาย สะอาด ปลอดภัย แก้ไขผลกระทบที่เกิดจากสถานที่ตั้งโครงการ การสัญจรเหมาะสม มีโสตสื่อที่ดี มีเสียงตามสาย มีสถาปัตยกรรมเป็นสื่อสอนธรรม มีพื้นที่ทำงานและพื้นที่พักผ่อนรองรับบุคคลทุกกลุ่ม มีโรงครัวเพื่อให้มีอาหารที่ ถูกสุขลักษณะ รสชาติดี อากาศเย็นสบาย มีพื้นที่รองรับกิจกรรมแบบนั่งสมาธิ (ศิริขวัญ แวนนิลานนท์ และคณะ, 2567) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระนิกร ขนติสมปนโน (พลธรรม) ที่สรุปว่า การบริหารสภาพแวดล้อมทางการศึกษาตามหลักสัปปายะ 4 สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น พบว่า มีการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรทุกฝ่ายในสถานศึกษาอย่างต่อเนื่อง มีการส่งเสริมให้ครู นักเรียนและชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา มีการบริหารจัดการอาหารให้นักเรียนอย่างเพียงพอ ด้านกายภาพตามอวาสสัปปายะ โดยการจัดสถานที่กลางแจ้งหรือลานกว้างเพื่อเอื้อต่อการทำกิจกรรมต่าง ๆ โรงเรียนมีการแสดงแผนผังเกี่ยวกับอาคารสถานที่ต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีการจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้ร่มรื่นสวยงามสะอาด และสบายตา ด้านวิชาการตามธรรมสัปปายะ โดยการเสริมแรงแก่นักเรียน เช่น การให้รางวัลชมเชย ที่มีส่วนช่วยให้

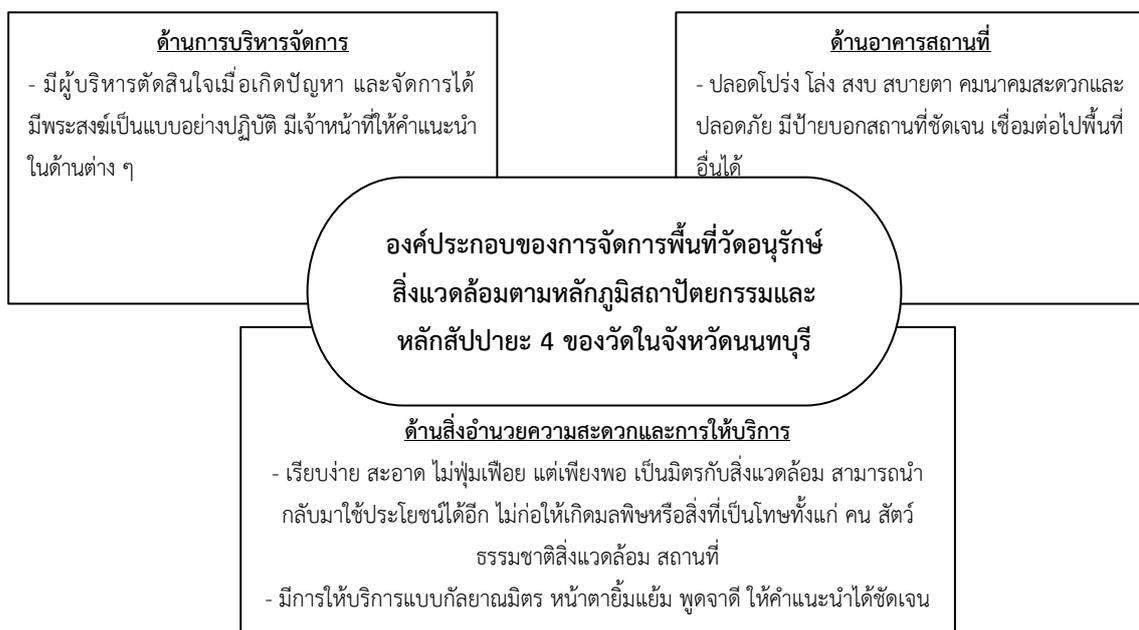
การเรียนรู้ขั้น โรงเรียนมีป้ายคำสอนพุทธสุภาษิต ในบริเวณสถานศึกษา ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในโรงเรียน (พระนิกร ขนติสมปนโน (พลธรรม) และคณะ, 2563)

แนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสัปปายะของวัดในจังหวัดนนทบุรี ประกอบด้วย การจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้มีความเหมาะสมกับหลักการของสำนักปฏิบัติธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา แนวทางการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอาหารสัปปายะ เช่น การกำหนดเส้นทางโคจรบิณฑบาต แนวทางการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักบุคคลสัปปายะ ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของความเจริญและความเสื่อมของศาสนา แนวทางการจัดการพื้นที่วัดอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมสัปปายะ โดยผ่านกระบวนการ การสาธิตการปฏิบัติ การบรรยายธรรม การสอบ-ส่งอารมณ์ การปรับอินทรีย์ มีเนื้อหาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร และสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัญชลี รัตนพร และคณะ ที่สรุปว่า แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต 1 พบว่า แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาปทุมธานี เขต 1 ด้านการบริหารจัดการ ได้แก่ 1) ผู้บริหาร ครูและบุคลากรในสถานศึกษา ควรร่วมกันปรับหลักสูตรสถานศึกษา สร้างแหล่งเรียนรู้ และมีการสนับสนุนงบประมาณ 2) ผู้บริหาร ครู และบุคลากรในสถานศึกษา สร้างเครือข่ายกับ สถานศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชน และ 3) ผู้บริหาร ครูและบุคลากรในสถานศึกษา ประชุมจัดทำแผนปฏิบัติการ และทำปฏิทินการปฏิบัติงาน ด้านกายภาพ ได้แก่ 1) ผู้บริหาร ครูและบุคลากรสถานศึกษา สำรวจบริเวณที่เป็นจุดเสี่ยง และปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพ 2) ผู้บริหาร ครูและบุคลากรในสถานศึกษา ให้ความรู้เกี่ยวกับป้ายสัญลักษณ์ จัดทำคู่มือความปลอดภัยในสถานศึกษา และ 3) ผู้บริหารส่งเสริมให้ครู ฝึกผู้เรียนให้กล้าแสดงออก และแสดงผลงานผู้เรียนไว้ตามบอร์ด หรือป้ายนิเทศ ด้านวิชาการ ได้แก่ 1) ผู้บริหาร ส่งเสริมให้ครู ผลิตสื่อการเรียนการสอนให้สามารถใช้ได้สอดคล้องกับเนื้อหา ที่ใช้ในกระบวนการจัดการเรียนการสอน 2) ผู้บริหาร ส่งเสริมให้วิทยากรมาให้ความรู้ ในการจัดการเรียนการสอน 3) ผู้บริหารส่งเสริมให้ครูไปอบรมรูปแบบเทคนิคการจัดการเรียน (อัญชลี รัตนพร และคณะ, 2562) และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ตระกูล เตชะเจริญสุขจิระ และคณะ ที่สรุปว่า การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนเมือง โดยใช้พลังบวรเป็นฐาน พบว่า แนวคิดทฤษฎีและหลักพุทธสันตวิธีที่เอื้อต่อการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมวัดตามหลักการสมัยใหม่ คือ หลักการบริหารจัดการของเดมมิงส์ โดยการวางแผน การปฏิบัติ การติดตามผลและการดำเนินการ หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบมีส่วนร่วม หลักสัปปายะ 4 คือ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ ธรรมะสัปปายะ บุคคลสัปปายะ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดโดยใช้พลังบวรเป็นฐาน ดำเนินกิจกรรม Big Cleaning ซ่อมแซมห้องน้ำ ทาสีกุฏิ จัดทำแผนผังวัด ทำเครื่องหมายช่องทางเดินรถและช่องจอดรถ (ตระกูล เตชะเจริญสุขจิระ, 2567) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระตะวัน ขนติพล (เกิดมุล) และคณะ ที่สรุปว่า สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดมีศักยภาพการบริหาร ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการมีการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ปฏิบัติธรรม ด้านวิปัสสนาจารย์ได้แนะแนวทางปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ด้านสถานที่ เป็นพื้นที่สัปปายะ โดยหลักสูตรและแนวปฏิบัติแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การปฏิบัติธรรมในรูปแบบการบวช 2) การอบรมหลักสูตรการพัฒนาคุณภาพชีวิตในระยะเวลาสั้นเพื่อเป็นการพัฒนาทางด้านกาย จิตใจและปัญญา ซึ่งเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การขัดเกลาจิตใจ ปลูกฝังให้เกิดความอดทน ข่มใจตนเองให้เว้นจากอบายมุขและสิ่งชั่วร้าย ทั้งปวง และวิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการ ได้แก่ 1) ความพร้อมสำนักปฏิบัติ

ธรรม 2) สถานปฏิบัติธรรมมีความ สบายยะ 3) กิจกรรมเหมาะสม 4) กิจกรรมมีความยืดหยุ่น 5) พระวิปัสสนาจารย์ มีความรู้ที่หลากหลาย 6) ความร่วมมือกับชุมชน และ 7) ความรับผิดชอบของผู้ปฏิบัติธรรม องค์ความรู้จากการวิจัย พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมมีความรับผิดชอบและปฏิบัติตามกฎข้อบังคับ นอกจากนี้ สถานปฏิบัติธรรมยังบริหารจัดการ สถานที่ พระวิปัสสนาจารย์ กิจกรรมและเวลาได้อย่างเหมาะสม รวมถึงการใช้เทคโนโลยีช่วยในการสอนได้อย่างดี (พระตะวัน ขนติพโล (เกิดมูล) และคณะ, 2566)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่องนี้ ได้พบองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งสามารถแสดงเป็นรูปโมเดล ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แนวทางการจัดการพื้นที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสี่ปายะ

โดยข้อค้นพบใหม่ของการวิจัยการพัฒนารูปแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนันทบุรี ได้้องค์ความรู้ ดังนี้ การพัฒนาแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนันทบุรี ควรพัฒนาแบบการบริหารในลักษณะของการบูรณาการองค์ความรู้การบริหารเพื่อให้เกิดการสนองความต้องการของผู้รับบริการ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ ร่วมกับการรับรู้ความต้องการของผู้รับบริการ และเครือข่ายสำนักปฏิบัติธรรม ที่นำไปสู่การบริหารงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่สามารถสร้างคุณลักษณะผู้บริหารสำนักปฏิบัติธรรม ซึ่งเป็นกลไกหลักในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมได้ ข้อค้นพบเชิงทฤษฎีการบริหารจัดการสถานที่ พระวิทยากร และการบริหารจัดการ มีความสัมพันธ์กันสูง และดำเนินการบริหารจัดการให้ตอบสนองความต้องการของผู้รับบริการ และเมื่อต้องการลดความขัดแย้งทางการบริหาร ควรนำหลักสาราณียธรรมมาปรับใช้ทุกครั้งที่ทำเนิกรกิจกรรมให้เกิดความสัมพันธ์ทางการบริหาร

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้ สรุปได้ว่า รูปแบบของการจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมประกอบด้วยหลักอวาาสสี่ปายะ อาหารสี่ปายะ บุคคลสี่ปายะ และธรรมสี่ปายะ มีองค์ประกอบของการจัดการพื้นที่วัดนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรม ประกอบด้วยด้านบริหารการจัดการพื้นที่ให้เป็นระเบียบ มีความเรียบร้อย สะอาด ปลอดภัย มีป้ายบอกทางและแนะนำสถานที่ซึ่งเป็นระเบียบเรียบร้อยสอดคล้องกับหลักอวาาสสี่ปายะ การจัดโซนอาหาร น้ำดื่ม และพื้นที่เรียนรู้ต่าง ๆ พื้นที่ธรรมชาติให้ได้สัมผัสสอดคล้องกับหลักอวาาสสี่ปายะ การต้อนรับปฏิสันถาร มีผู้ให้คำแนะนำให้บริการ มีผู้นำปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ สอดคล้องกับหลักบุคคลสี่ปายะ และการจัดให้มีพื้นที่สงบ พื้นที่สำหรับปฏิบัติธรรม มีคอร์สการปฏิบัติให้เหมาะสมสอดคล้องกับหลักธรรมสี่ปายะ และแนวทางการจัดการพื้นที่นุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามหลักภูมิสถาปัตยกรรมและหลักสี่ปายะ ประกอบด้วย การจัดการพื้นที่วัดนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอวาาสสี่ปายะ การจัดการพื้นที่วัดนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักอวาาสสี่ปายะ การจัดการพื้นที่วัดนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักบุคคลสี่ปายะ และการจัดการพื้นที่วัดนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมสี่ปายะ จึงมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้ 1) การสนับสนุนจากรัฐบาล หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีนโยบายที่สนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมจัดการพื้นที่วัดสำนักปฏิบัติธรรมในจังหวัดนนทบุรี เช่น การจัดสรรงบประมาณหรือทรัพยากรที่เพียงพอ 2) การสร้างเครือข่าย ควรมีกิจกรรมส่งเสริมการสร้างเครือข่ายระหว่างวัด และองค์กรภาคีรัฐ ภาคเอกชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ดังนี้ 1) วัดควรสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการออกแบบ วางแปลน และจัดการพื้นที่วัดให้เหมาะสมกับบริบท และส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน 2) ด้านการส่งเสริมหลักธรรมสี่ปายะ ควรเพิ่มเติมการบรรยาย หรือกิจกรรมส่งเสริมการนำหลักธรรมไปประยุกต์ในชีวิตประจำวันได้ เมื่อกลับไปสู่ครอบครัว หรือที่ทำงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควรทำคู่มืออบรมการสอนเพื่อใช้ในการเผยแพร่ต่อไป และมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้ 1) ควรศึกษา รูปแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม โดยมุ่งเน้นในด้านต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อนำมาประยุกต์ใช้กลยุทธ์ในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมต่อไป 2) ควรศึกษา รูปแบบและมาตรฐานในการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมระดับภาค เป็นต้น เพื่อศึกษาข้อมูลว่ามีรูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรม มีความเหมือนหรือแตกต่างจากการวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- ตระกูล เตชะเจริญสุขจิระ. (2567). การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดเพื่อตอบโจทย์ความต้องการของชุมชนเมือง โดยใช้พลังบวรเป็นฐาน. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 12(4), 1556-1569.
- พระตะวัน ขนติพล (เกิดมุล) และคณะ. (2566). การพัฒนาการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดลำปาง. วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ, 8(1), 84-98.
- พระนรินทร์ โชติปาโล และคณะ. (2566). การพัฒนาการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสิงห์บุรี แห่งที่ 1 วัดอัมพวัน. วารสารพุทธนวัตกรรมและการจัดการ, 6(4), 1-14.

- พระนิกร ขนติสมปนโน (พลธรรม) และคณะ. (2563). การบริหารสภาพแวดล้อมทางการศึกษาตามหลักสัปปายะ 4 สำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดขอนแก่น. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 7(4), 227-237.
- พระปลัดเกื้อกุล สุภนนโท และคณะ. (2567). รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรมตามหลักสัปปายะ 7 ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 11(2), 488-500.
- พระปานเทพ เลิศรัตนพงศ์ศิลป์ และธานี สุวรรณประทีป. (2566). แนวทางการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแบบสัปปายะ ปฏิบัติธรรม ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมวัดป่าเจริญราษฎร์ ปทุมธานี. วารสารธรรมวัตร, 4(1), 11-23.
- พระราชาธัมมณี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ). (2538). การจัดสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์ของวัด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- ศิรดา ยะโอษฐ์. (2562). การพัฒนาวัดให้เป็นสัปปายะ. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, 2(6), 200-208.
- ศิริขวัญ แวนนิลานนท์ และคณะ. (2567). การพัฒนาสัปปายะสถานที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนโดยพุทธสันติวิธี. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, 12(1), 233-243.
- อัญชุลี รัตนพร และคณะ. (2562). แนวทางการจัดสภาพแวดล้อมตามหลักสัปปายะ 7 ของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาศรีสะเกษ เขต 1. วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 6(1), 94-104.